

ARIE-regeling

ARIE-regeling

UITGEBRACHT AAN DE MINISTER VAN SOCIALE ZAKEN EN WERKGELEGENHEID

NR.2 - MAART 2010

Sociaal-Economische Raad

De Sociaal-Economische Raad (SER) adviseert het kabinet en het parlement over de hoofdlijnen van het te voeren sociaal en economisch beleid en over belangrijke wetgeving op sociaal-economisch terrein. Daarnaast heeft de SER bestuurlijke taken met betrekking tot de publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie (PBO), waaronder het toezicht op de product- en bedrijfschappen. Ook is de SER betrokken bij de uitvoering van enkele wetten.

De SER is in 1950 ingesteld bij de Wet op de bedrijfsorganisatie (Wbo). Zitting in de SER hebben vertegenwoordigers van ondernemers en van werknemers, en kroonleden (onafhankelijke deskundigen). De raad is een onafhankelijk orgaan dat door het gezamenlijke Nederlandse bedrijfsleven wordt gefinancierd.

De SER wordt bij de uitvoering van zijn functies bijgestaan door een aantal vaste en tijdelijke commissies. Enkele vaste commissies zijn onder bepaalde voorwaarden ook zelfstandig werkzaam.

Op www.ser.nl vindt u actuele informatie over de samenstelling en de werkzaamheden van de SER en zijn commissies. Ook alle circa 1000 adviezen die sinds 1950 zijn verschenen, zijn daar op te zoeken. Adviezen van de laatste jaren zijn bovendien in gedrukte vorm verkrijgbaar.

Het SERmagazine brengt maandelijks nieuws en achtergrondinformatie over de SER, de overlegeconomie en belangrijke sociaal-economische ontwikkelingen.

Inhoudsopgave

1. Voorwoord	5
---------------------	----------

2. Briefadvies	7
-----------------------	----------

Bijlagen

1. Adviesaanvraag	17
2. Samenstelling van de commissie	25

Voorwoord

De SER-Commissie Arbeidsomstandigheden heeft op 12 maart 2010 per brief advies uitgebracht over de regeling voor Aanvullende Risico Inventarisatie en -Evaluatie (ARIE-regeling). Aanleiding was een adviesaanvraag van minister Donner van Sociale Zaken en Werkgelegenheid van 19 december 2008.

De commissie is van mening dat de ARIE-regeling op dit moment niet hoeft te worden gewijzigd. Wel kan de regeling verbeterd worden waardoor deze gebruikersvriendelijker en eenvoudiger wordt voor ondernemers. De commissie noemt in dat verband een uitzondering voor wegvervoerders, een betere afstemming van terminologie, de ontwikkeling van een digitaal rekeninstrument en bijscholing over de ARIE-verplichtingen. Ook doet de commissie de suggestie maatwerk toe te passen bij handhaving, waarbij rekening wordt gehouden met de mate van risico's die bedrijven lopen. Tot slot bepleit zij een integraal beleid met een integrale handhaving, samen met andere inspectiediensten.

Briefadvies

Commissie Arbeidsomstandigheden

Aan de minister van Sociale Zaken
en Werkgelegenheid
de heer mr. J.P.H. Donner
Postbus 90801
2509 LV DEN HAAG

BETREFT ARIE-regeling

DEN HAAG 12 maart 2010
ONS KENMERK 10.00758/jjb/ipw
BIJLAGE(N)

E-MAIL j. brokamp@ser.nl
TOESTELNUMMER 070 3499 558

Mijnheer de Minister,

Bij brief van 19 december 2008, kenmerk ARBO/M&A/2008/34422 heeft u de Sociaal-Economische Raad verzocht te adviseren over:

- de wijze waarop de ARIE-regeling op dit moment is opgenomen in de Arbowet- en regelgeving en met name over de verantwoordelijkheidsverdeling bij het werken met grote hoeveelheden gevaarlijke stoffen, en
- de wijze waarop de verantwoordelijkheid van bedrijven voor het voeren van een goed veiligheidsbeleid het best vormgegeven kan worden.

U legt de raad daarbij drie concrete vragen voor. U stelt de ontvangst van een advies in mei 2009 op prijs.

Het dagelijks bestuur van de raad heeft op 18 december 2009 besloten de afhandeling van de adviesaanvraag te delegeren aan de Commissie Arbeidsomstandigheden vanwege het overwegend technisch karakter van de adviesaanvraag.

1. Voorbereiding advisering

De voorbereiding van een (unaniem) standpunt heeft meer tijd gekost dan was ingeschat. Deels zijn de tegenstrijdige signalen uit de respectieve achterbannen daarvan de oorzaak; deels is dat het gevolg van de discussie over grenswaarden voor doelvoorschriften en over de beleidsregels, en de interpretatie van het redelijkerwijsbegrip in relatie tot het al dan niet voldoen aan de wet.

Teneinde meer duidelijkheid te verkrijgen over de knelpunten van de ARIE-regeling in de praktijk, is de betrokken brancheorganisaties verzocht om schriftelijk commentaar en om daarbij met name in te gaan op de ervaren knelpunten in de toepassing van de ARIE-regeling. Vervolgens zijn de (branche)organisaties die hebben gereageerd, in de gelegenheid gesteld hun commentaar mondeling toe te lichten en zijn aanvullende vragen aan deze organisaties voorgelegd.

Op grond van de verzamelde informatie is een aantal brancheorganisaties die niet eerder hadden gereageerd, alsnog schriftelijk een aantal vragen voorgelegd.

Ten slotte zijn in de verschillende fasen van de discussie aan de betrokken beleidsafdeling van het ministerie van SZW en aan de Arbeidsinspectie (directie Major Hazards Control) schriftelijk vragen gesteld en is over de antwoorden mondeling gediscussieerd met vertegenwoordigers van SZW en de Arbeidsinspectie. In deze gesprekken is ook de overschrijding van de adviestermin aan de orde geweest. Daartegen zijn geen bezwaren geuit.

De commissie heeft haar advies via een schriftelijke procedure vastgesteld op 12 maart 2010.

2. Uitgangspunt van advisering

De raad heeft op 17 juni 2005 aan de toenmalige staatssecretaris van SZW een advies uitgebracht over de evaluatie van de Arbowet 1998.¹ Hij schetst daarin een nieuw model voor een arbostructuur en de consequenties daarvan voor de inhoud van regelgeving: een scheiding tussen het publieke en het private domein. Het publieke domein bevat heldere en concrete doelvoorschriften waaraan duidelijke wetenschappelijk onderbouwde gezondheids- of veiligheidskundige (grens)waarden zijn gekoppeld. Doelvoorschriften omschrijven daarbij het te bereiken beschermingsniveau van werknemers tijdens de arbeid.

1 SER (2005) *Advies Evaluatie Arbowet 1998*, publicatienr. 05/09, Den Haag : Sociaal-Economische Raad, 17 juni 2005.

In het private domein stellen werkgever(s) en werknemers – op sectoraal of nationaal niveau – manieren vast waarop aan de doelvoorschriften kan worden voldaan. Zij leggen dat vast in arbocatalogi. Op het niveau van de individuele onderneming kunnen werkgever en werknemers afspraken maken via het plan van aanpak behorend bij de risico-inventarisatie en -evaluatie.

De sociale partners geven daarbij invulling aan de (huidige) middelvoorschriften om te voldoen aan de wettelijke doelvoorschriften.

In het voornoemde advies onderscheidt de raad in het proces naar invoering van de voorgestane arbostructuur ten aanzien van het publieke domein, de volgende stappen:

- De bestaande globale doelvoorschriften moeten worden geherformuleerd tot heldere, concrete en handhaafbare doelvoorschriften, waaraan duidelijke, wetenschappelijk onderbouwde gezondheids- of veiligheidskundige grenswaarden zijn gekoppeld.
- Waar dergelijke heldere en concrete, handhaafbare doelvoorschriften al zijn geformuleerd in bijvoorbeeld beleidsregels of normalisatienormen, worden die voorschriften opgenomen in het publieke domein van regelgeving.
- Zodra de globale doelvoorschriften zijn geherformuleerd als hiervoor aangegeven, kunnen de corresponderende middelvoorschriften uit de regelgeving in het publieke domein worden geschrapt.
- Voor een aantal doelvoorschriften zal het herformuleren in concrete en heldere, handhaafbare doelvoorschriften (nog) niet mogelijk zijn. In dergelijke gevallen kan worden voorzien door het formuleren van een procesnorm.

Het advies van de raad heeft zijn weerslag gevonden in de nieuwe Arbeidsomstandighedenwet, zoals deze van kracht is geworden per 1 januari 2007.

3. Beantwoording vragen

De commissie heeft de adviesaanvraag over de ARIE-regeling vanuit de hiervoor geschetste nieuwe arbostructuur beoordeeld.

Vraag 1: Hoe moeten de verantwoordelijkheden bij het garanderen van de veiligheid in bedrijven die werken met grote hoeveelheden gevaarlijke stoffen worden verdeeld, uitgaande van de ernstige risico's, en de eigen verantwoordelijkheid van werkgevers en werknemers zoals het uitgangspunt is van de nieuwe Arbowet van 1 januari 2007?

Standpunt commissie

Uitgangspunt voor de commissie vormt het onderscheid tussen doelvoorschriften en middelvoorschriften en het daarmee verband houdende onderscheid in het publieke en het private domein.

De commissie is van mening dat, gezien de ernstige risico's waarvoor de ARIE-regeling van toepassing is, in het algemeen de huidige (meer gedetailleerde) regelgeving zou moeten worden gehandhaafd. Zij verwijst hierbij kortheidshalve naar de discussie zoals gevoerd met de toenmalige staatssecretaris van SZW en diens ambtenaren over de zogenoemde nationale kop in regelgeving (boven op de EG-regelgeving) en handhaving daarvan voor specifieke (zeer) ernstige risico's.

Gezien de aard van de risico's ligt volgens de commissie een regeling in het publieke domein in de rede.

De eigen verantwoordelijkheid van werkgevers en werknemers is volgens de commissie met name daarin gelegen dat bedrijven hun verantwoordelijkheid nemen door kritisch te onderzoeken (met behulp van de verstrekte berekeningswijze) of zij onder de ARIE-regeling vallen. Of daarbij vervolgens meer ruimte is om invulling te geven aan de zogenoemde middelvoorschriften zal in ieder geval op bedrijfsniveau moeten worden beoordeeld. De vraag of een arbocatalogus tot stand moet en/of kan worden gebracht, zal op sectorniveau moeten worden beantwoord.

Vraag 2: Wat is in dit licht, en gegeven de overwegingen en opties die in de adviesaanvraag zijn geschetst, het advies met betrekking tot de wettelijke regeling van de ARIE, de operationele doelbepalingen, de middelbepalingen en de beleidsregel?

Standpunt commissie

Deze beleidsregel bevat informatie en data die nodig zijn om te bepalen of een bedrijf onder de ARIE-verplichting valt en geeft daarmee invulling aan afdeling 2 van hoofdstuk 2 van het Arbeidsomstandighedenbesluit.

De commissie neemt voor de beantwoording van de vraag van de minister op dit moment nog geen standpunt in en wacht daarvoor het resultaat af van de discussie in de Stichting van de Arbeid over de analyse die door de minister bij brief van 30 november 2009 aan de stichting is toegezegd per norm en beleidsregel voor overname in de arboregelgeving.

Vraag 3: Hoe kunnen de ARIE-instrumenten in alle ARIE-plichtige bedrijven optimaal functioneren zodat het beoogde effect – bijdragen aan het beheersen van de risico's op zware ongevallen – maximaal is? Wat zouden de sociale partners eraan kunnen doen om dat te bereiken?

Standpunt commissie

De commissie concludeert op basis van het evaluatieonderzoek dat een grote groep bedrijven al serieus met de ARIE-verplichting aan de slag is gegaan, zij het dat de tijd tussen de implementatie van de ARIE-verplichting en het evaluatieonderzoek van het beleid nogal kort is te noemen. De betreffende bedrijven staan in algemene zin positief tegenover de regeling.

Verder kan worden geconcludeerd dat niet altijd goede en ervaren deskundigen betrokken worden bij het vaststellen of sprake is van een ARIE-verplichting en vervolgens bij de implementatie daarvan in het bedrijf. Het aanwijzingssysteem wordt daarom in een aantal gevallen als ondoorzichtig dan wel moeilijk hanteerbaar ervaren. Met name tegen de formule om de ARIE-plicht vast te stellen bestaan dan bezwaren.

Een andere constatering is dat er weinig ongevallen voorkomen die gerelateerd zijn aan de risico's waarop de ARIE-regeling toeziet. In dat opzicht mag de voorzichtige conclusie worden getrokken dat de ARIE-regeling een goed effect heeft.

De commissie is evenwel van mening dat verbetering van de regeling op een aantal punten mogelijk is. Van diverse zijden zijn daartoe aan de commissie suggesties aangereikt. In de hiernavolgende paragraaf zal de commissie daarop verder ingaan.

Bij de vraag wat de sociale partners zouden kunnen bijdragen aan een maximaal effect van de ARIE-regeling in de praktijk, is de commissie van mening dat sociale partners meer dan in het verleden aandacht zouden moeten besteden aan voorlichting over risico's en risicobeheersing.

4. Verbetersuggesties

De commissie is van mening dat verbetering van de ARIE-regeling op een aantal punten mogelijk is, vooral wat de toepassing van de regeling in de praktijk betreft. De commissie reikt daartoe de volgende suggesties aan.

Aanwijzing vervoersgebonden inrichtingen

De vervoersgebonden inrichtingen zijn categoriaal aangewezen in de regeling, in die zin dat deze bedrijven die op basis van de Wet milieubeheer een vergunning hebben voor de opslag van gevaarlijke stoffen, onder de ARIE-regeling vallen, tenzij met behulp van berekeningen kan worden aangetoond dat ze niet onder de verplichting vallen.

De commissie wijst erop dat, anders dan in het normale aanwijssysteem het geval is, vervoersgebonden inrichtingen niet kunnen aangeven hoeveel stoffen zij in huis hebben. Deze hoeveelheden kunnen sterk fluctueren en daardoor kan de ARIE-verplichting dan weer wel en dan weer niet van toepassing zijn.

De commissie vraagt zich dan ook af of het in principe mogelijk is om binnen de vervoersgebonden inrichtingen bepaalde categorieën aan te wijzen die ARIE-plichtig zijn.

Gezien de reeds bestaande wettelijke voorschriften vraagt zij zich eveneens af wat de toegevoegde waarde van de ARIE-regeling is voor het transport en de op- en overslag van gevaarlijke stoffen in gesloten verpakkingen.

De commissie beveelt aan dat uw ministerie onderzoekt, uiteraard onder de voorwaarde van handhaving van het huidige beschermingsniveau, of een categorale aanwijzing, dan wel een categorale uitsluiting van de aanwijzing, binnen de vervoersgebonden inrichtingen mogelijk is.

De commissie heeft van vervoersgebonden inrichtingen de klacht ontvangen dat zij verplicht worden een bedrijfsbrandweer aan zich te verbinden omdat zij onder de ARIE-regeling vallen. Zij wijst erop dat in de betrokken BZK-regelgeving geen sprake is van een automatisme voor het hebben van een bedrijfsbrandweer door ARIE-bedrijven, maar dat die eis door de vergunningverlenende instantie kan worden overwogen.

Afstemming ARIE-regeling en milieuregelgeving

De commissie pleit voor het hanteren van dezelfde definities en indeling van gevaarlijke stoffen in de ARIE-regeling als in de Wet milieubeheer. Daarbij lijkt het van belang eveneens te bezien hoe bedoelde definities en indeling zich verhouden tot de definities en indeling van stoffen conform de CLP-verordening van de EU. Mogelijk kan een en ander op elkaar worden afgestemd. Hierdoor kan naar haar oordeel een vereenvoudiging in de arboregelgeving en de ARIE-regeling worden bereikt.

Ontwikkeling digitaal rekeninstrument

De commissie pleit voor de ontwikkeling door of in opdracht van het ministerie, van een faciliterend digitaal rekeninstrument om te bepalen of de ARIE-verplichting van toepassing is. Op deze wijze wordt naar haar oordeel de ARIE-regeling meer gebruikersvriendelijk gemaakt zonder dat dit ten koste van het beschermingsniveau gaat.

De commissie gaat er daarbij van uit dat de gegevens en informatie die in de beleidsregel 2.2 worden vermeld om vast te stellen of sprake is van een ARIE-verplichting, in dit digitale instrument worden verwerkt.

Het digitale instrument zou via het Arboportaal beschikbaar moeten worden gesteld.

Toetsing ARIE-verplichting

De commissie wijst erop dat uit het evaluatieonderzoek blijkt dat een groot aantal kleinere bedrijven moeite heeft met het vaststellen of zij onder de ARIE-verplichting vallen. Deze bedrijven moeten naar haar mening het resultaat van de berekeningen die zij hebben gemaakt en op grond waarvan de toepasselijkheid van de ARIE-regeling wordt bepaald, ter controle kunnen voorleggen aan de Arbeidsinspectie in het verlengde van diens normale handhavingstaak. Het gaat hierbij uitdrukkelijk niet om een eventuele adviesrol.

Opleiding/bijtscholing

De commissie geeft de minister in overweging nader overleg te plegen met Delft Toptech van de TU Delft over een meer gerichte benadering van bedrijven en deskundigen voor een (al dan niet aangepaste) opleiding/bijtscholing over de ARIE-verplichtingen.

Dit instituut heeft voor de invoering van de ARIE-regeling op verzoek en met subsidie van het ministerie een opleidingscursus ontwikkeld over de ARIE-regeling. In de periode 2002 t/m 2005 zijn in totaal 5 cursussen verzorgd voor bedrijven en deskundigen (Arbodiensten en consultants). Verder heeft een cursus plaatsgevonden in 2007, met name gericht op medewerkers van Defensie.

Het instituut overweegt thans de cursus op een ietwat andere leest te schoeien. De commissie acht het wenselijk dat vanuit het ministerie/Arbeidsinspectie daarin wordt geparticipeerd en dat de Arbeidsinspectie actief betrokken wordt bij het gericht benaderen van bedrijven en attenderen op deze cursus.

Criteria vaststelling ARIE-verplichting

De commissie stelt de minister voor dat het ministerie vaststelt of de volgende punten kunnen leiden tot aanpassing van de verplichtstelling tot het van kracht zijn van de ARIE-regeling.

In de eerste plaats de bevindingen van het 'Eindrapport consequentieonderzoek wijziging ARIE-grenswaarden' van het Centrum voor Externe Veiligheid RIVM van 30 juni 2006, opgesteld in opdracht van uw ministerie.

Het rapport stelt een aantal wijzigingen voor in de indeling van toxische en brandbare stoffen, hetgeen ook consequenties heeft voor de ARIE-grenswaarden. Het rapport schat in dat een beperkt aantal bedrijven als gevolg daarvan niet meer onder de ARIE-regeling valt.

De commissie stelt voor de ARIE-regeling aan te passen aan het RIVM-voorstel en in het verlengde daarvan uiteraard dit voorstel te betrekken bij de ontwikkeling van het geadviseerde digitale rekeninstrument voor het bepalen of de ARIE-regeling van toepassing is. Daarnaast stelt zij voor te onderzoeken in hoeverre de CLP-verordening van de EU als uitgangspunt kan dienen voor een herindeling van gevaarlijke stoffen.

In de tweede plaats de toepassing van de ARIE-regeling bij het thermisch verzinken/beitsbaden.

De commissie stelt voor dat nader wordt uitgezocht of – met behoud van de huidige beschermingsniveaus – van de ARIE-regeling kunnen worden uitgezonderd:

- de thermische baden van maximaal 200 m³ beitszuur met een concentratie lager dan 15 procent bij een temperatuur van maximaal 30° Celsius;
- geautomatiseerde beitsbaden, in een voor werknemers afgesloten omgeving, met een procesconcentratie van circa 15 procent beitszuur, die tot een temperatuur van maximaal 45° Celsius kunnen worden verwarmd.

Handhaving

Ook voor de handhaving ziet de commissie mogelijkheden om maatwerk te leveren en daarmee ook de ARIE-regeling optimaal in te voeren.

Zij denkt hierbij aan:

- Handhaving op maat waarbij rekening wordt gehouden met specifieke categorieën bedrijven, bijvoorbeeld vanwege de geringe risico's.
- Aanpassing van het inspectieregime qua frequentie en intensiteit van de inspecties. De commissie denkt hierbij concreet aan bedrijven die voorlopers zijn op gebieden als milieu, arbo en kwaliteitszorg en daarvoor over een gecertificeerd managementsysteem beschikken.
- Een integraal beleid ('one system fits all') en in lijn daarmee een meer integrale handhaving, samen met andere inspectiediensten.

De commissie erkent dat daarover afstemming zal moeten plaatsvinden met andere ministeries. Zij pleit voor een initiatief vanuit het ministerie van SZW tot een dergelijk afstemmingsoverleg en, in het verlengde daarvan, voor gezamenlijke inspecties.

Met hoogachting,

F.B.J. Grapperhaus
voorzitter

J.J. Brokamp
secretaris

Bijlagen

Ministerie van Sociale Zaken
en Werkgelegenheid

Aan de voorzitter van de Sociaal-
Economische Raad
Postbus 90405
2509 LK S GRAVENHAGE

Postbus 90801
2509 LV Den Haag
Anna van Hannoverstraat 4
Telefoon (070) 333 44 44
Fax (070) 333 40 33
www.szw.nl

Contactpersoon drs. E.C. van den Aker
Doorkiesnummer (070) 333 48 78
Faxnummer (070) 333 40 62
E-mail EvdAker@minszw.nl

Ons kenmerk ARBO/M&A/2008/34422
Datum 19 DEC. 2008

Onderwerp Adviesvraag ARIE- regeling

Geachte heer Rinnooy Kan,

In Nederland zijn honderden bedrijven met grote hoeveelheden gevaarlijke stoffen. De aanwezigheid van deze gevaarlijke stoffen vormt een risico voor werknemers en voor omwonenden en milieu. Zware ongevallen met gevaarlijke stoffen kunnen leiden tot ernstig persoonlijk letsel, grote materiele schade en grote maatschappelijke onrust. De noodzaak tot het voorkómen van deze ongevallen is boven elke twijfel verheven.

Ongeveer 350 van deze bedrijven vallen onder het Besluit Risico's Zware ongevallen 1999 (een implementatie van de Europese Seveso- II richtlijn). De andere bedrijven vallen sinds 2004 onder de ARIE- regeling op grond van de Arbeidsomstandighedenwet: een verplichting tot het maken van een Aanvullende Risico Inventarisatie en - Evaluatie. Dit geldt voor bedrijven waarbij op basis van de gebruikte soorten en hoeveelheden stoffen wel risico's voor werknemers, maar niet of veel minder voor omwonenden te verwachten zijn.

De ARIE- regeling is onlangs geëvalueerd. De resultaten geven mij aanleiding u om advies te vragen over de verantwoordelijkheidsverdeling bij het werken met grote hoeveelheden gevaarlijke stoffen en de wijze waarop de verantwoordelijkheid van bedrijven voor het voeren van een goed veiligheidsbeleid het best vorm gegeven kan worden; en over de wijze waarop de ARIE op dit moment is opgenomen in de wet- en regelgeving.

Achtergrond

Voorgeschiedenis

De ARIE- regeling is geïntroduceerd in 2004 als vervanging van de AVR- (Arbeidsveiligheidsrapportage) regeling. De AVR- regeling werd ingetrokken vanwege overlap met het Besluit Risico's Zware Ongevallen. De ARIE- regeling voorziet in vereisten voor het beheersen van het risico op ernstige ongevallen voor die bedrijven die voorheen wel

onder de AVR- regeling, maar niet of slechts ten dele onder het BRZO vallen, en leidde bij invoer tot verlichting van administratieve lasten. Uit berekeningen in 2004¹ blijkt dat de administratieve lasten van de ARIE € 2,7 miljoen per jaar bedragen.

De ARIE- regeling: doel en instrumenten

De ARIE- regeling heeft als doel bijdragen aan het beheersen van de risico's van zware ongevallen en het voorkomen van zware ongevallen. De regeling bepaalt dat bedrijven die werken met grote hoeveelheden gevaarlijke stoffen, moeten kunnen aantonen dat zij de risico's van zware ongevallen met gevaarlijke stoffen binnen hun bedrijf beheersen.

De ARIE- regeling is van toepassing op bedrijven die gevaarlijke stoffen opslaan en verwerken in een hoeveelheid die bij een ongeval met deze stoffen kan leiden tot zwaar letsel tot op een afstand van 100 meter en die niet of slechts voor een deel onder het BRZO vallen. Het gaat hierbij om bedrijven met chemische of petrochemische procesinstallaties, bedrijven met grote koelinstallaties, munitie- en vuurwerkopslag, gasdistributie- installaties, op- en overslagbedrijven die gevaarlijke stoffen ompakken en op- en overslagbedrijven die gevaarlijke stoffen uitsluitend in stuksverpakking hanteren (de zogenaamde vervoersgebonden inrichtingen). De totale doelgroep van ARIE- plichtige bedrijven bestaat naar schatting uit 300 tot 500 bedrijven.

De ARIE- regeling kent een aantal verplichtingen. De belangrijkste zijn:

- het voeren van een preventiebeleid op schrift (Arbobesluit artikel 2.5a lid 1)
- het hebben van een veiligheidsbeheerssysteem (Arbobesluit artikel 2.5a lid2)
- het maken van een ARIE en daarbij gebruik maken van scenario's (Arbobesluit artikel 2.5b)
- het opstellen van een bedrijfsnoodplan (Arbobesluit artikel 2.5c)
- gebruik maken van deskundige ondersteuning (Arbobesluit artikel 2.5e)
- informatieplicht richting naburige bedrijven (Arbobesluit artikel 2.5f)
- de meldingsplicht bij de Arbeidsinspectie (Arbobesluit artikel 2.5g)

Voor de ARIE- bedrijven geldt een 100%- toezicht door de Arbeidsinspectie: al deze bedrijven worden regelmatig door de Arbeidsinspectie bezocht.

Incidenten bij ARIE- plichtige bedrijven

Ondanks de uitgebreide veiligheidsverplichtingen komen incidenten bij ARIE- plichtige bedrijven voor. Dit blijkt bijvoorbeeld uit de incidentrapportages van de Arbeidsinspectie over 2005 en 2006, waarin 3 incidenten bij een ARIE- bedrijf beschreven worden (Overigens zijn niet alle incidenten in ARIE- bedrijven meldingsplichtig; het werkelijke aantal incidenten kan hoger liggen).

¹ Staatsblad 2004 69, Besluit van 7 februari 2004 tot wijziging van het Arbeidsomstandighedenbesluit, Memorie van Toelichting.

De evaluatie

Om te bepalen of de ARIE- regeling het beoogde effect bereikt, heb ik in 2007 een evaluatie laten uitvoeren. De rapportage van deze evaluatie, “Evaluatie Aanvullende Risico Inventarisatie & Evaluatie”, stuur ik u hierbij mee; deze is ook te downloaden van de SZW website www.minszw.nl. De evaluatie is voorbereid in samenspraak met brancheorganisaties, en uitgevoerd door onderzoeksbureau KplusV Organisatieadvies. De onderzoekers hebben gesprekken gevoerd met brancheorganisaties, vakbonden, en Arbeidsinspectie; daarnaast zijn 25 bedrijven bezocht om de werking van de ARIE te onderzoeken.

Conclusies

Belangrijkste conclusie is dat de ARIE- regeling bijdraagt aan risicobeheersing in bedrijven. De regeling heeft ertoe geleid dat bedrijven die niet beschikten over instrumenten voor een risicogerichte veiligheidbeheersing, zijn gestart met het opzetten en implementeren van een risicobeheersysteem. Bedrijven die reeds beschikten over instrumentarium, hebben bestaande systemen en maatregelen geactualiseerd en meer dan voorheen in de uitvoering doorgevoerd. Op basis daarvan is het reëel te verwachten dat de ARIE daadwerkelijk bijdraagt aan een (verdere) verbetering van de arbeidsveiligheid in bedrijven. De evaluatie is echter relatief vroeg uitgevoerd, waardoor bedrijven nog bezig zijn met het implementeren van maatregelen voortkomend uit de ARIE- regeling. Daardoor is het effect op de veiligheid in termen van voorkomen van zware ongevallen nog niet vast te stellen.

Een meerderheid van de ARIE- plichtige bedrijven is positief over de ARIE- verplichtingen. Zij geven aan dat deze leiden tot het scherper in beeld brengen van risico's in processen en dat de wettelijke verplichting werkt als een stok achter de deur om acties uit de risico- analyse aan te pakken. Er zijn ook bedrijven die neutraal zijn over de ARIE; dit zijn de bedrijven die door de mate waarin zij al maatregelen hebben ingevoerd, weinig of geen extra activiteiten hoeven uit te voeren om aan de regeling te voldoen. Een minderheid van de bedrijven vindt de ARIE overbodig, omdat het aantal incidenten bij hen klein is; ook heeft men de indruk dat de verplichtingen al elders geregeld zijn. Deze bedrijven zijn voornamelijk vervoersgebonden inrichtingen. Ik kom daar nog op terug.

De ARIE kan ook een positief effect hebben op de veiligheidscultuur op zich. Dit geldt met name bij het grote aantal bedrijven met een reactieve veiligheidscultuur. Het positieve effect van de ARIE op de veiligheidscultuur is afhankelijk van een aantal voorwaarden. Ten eerste moeten bedrijven beschikken over adequate kennis of deze kunnen inhuren van derden. Dit blijkt niet altijd het geval te zijn. Ten tweede moeten mensen uit de lijn van de organisatie nauw worden betrokken bij de formulering van de maatregelen die in het kader van de ARIE worden genomen. Ten derde dient het toezicht op naleving van de ARIE zich te blijven richten op de feitelijke invoering van de ARIE in werkprocessen; en het dient proportioneel te zijn, dat

wil zeggen passen bij de omvang van de risico's en de capaciteit in het bedrijf. Een aantal maal is aangegeven dat aan deze laatste voorwaarde niet voldaan werd; overigens wordt het toezicht van de Arbeidsinspectie beoordeeld als deskundig, helder en consequent.

Beleidsmatige overwegingen

Ernstige risico's – eigen verantwoordelijkheid

Op 1 januari 2007 is de nieuwe Arbowet van kracht geworden. In de nieuwe Arbowet is een grotere nadruk gelegd op de eigen verantwoordelijkheid van werkgevers en werknemers voor goede arbeidsomstandigheden. Een van de belangrijkste veranderingen is het uitgangspunt dat de bepalingen in de regelgeving in principe zoveel mogelijk doelbepalingen zijn. Het is dan aan werkgevers en werknemers om te bepalen hoe deze doelen bereikt worden. Hiertoe kunnen zij bijvoorbeeld op sectorniveau in een Arbocatalogus middelvoorschriften uitwerken. Zo kunnen werkgevers en werknemers zelf invulling geven aan de wijze waarop zij in de eigen sector aan de wetgeving voldoen, waardoor er meer ruimte is voor maatwerk.

Ook bij het werken met grote hoeveelheden gevaarlijke stoffen geldt dat er behoefte is aan maatwerk bij het invullen van de verplichtingen, en dat werkgevers (in samenspraak met werknemers) primair verantwoordelijk zijn voor goede arbeidsomstandigheden. Tegelijkertijd noopt de ernst van het mogelijke effect van verwaarlozing van de wettelijke verplichtingen op het gebied van preventie van zware ongevallen ertoe om behoedzaam te werk te gaan bij het herzien van deze verplichtingen. Zware ongevallen hebben een grote impact, niet alleen op het leven van de slachtoffers en de eventuele nabestaanden en op het bedrijf waar het ongeval plaatsvond, maar ook op de maatschappij. Zij kunnen leiden tot maatschappelijke onrust, en imagoschade voor bedrijf en/of sector.

Ik wil, met aandacht voor zowel de eigen verantwoordelijkheid van sociale partners, als voor de impact van zware ongevallen op de maatschappij, de ARIE-regeling bezien. Ik zoek naar een evenwicht tussen de eigen verantwoordelijkheid van werkgevers en werknemers en de maatschappelijke verantwoordelijkheid van de overheid. Daarbij is voor mij een belangrijke vraag hoe de verantwoordelijkheid van bedrijven het beste kan worden geadresseerd en gestimuleerd, zodat de kans op het optreden van zware ongevallen zo klein mogelijk wordt. Daarnaast dienen eventueel onnodige administratieve lasten te worden weggenomen.

De ARIE: doel- & middelbepalingen

Op dit moment bevat de ARIE zowel doel- als middelbepalingen.

Algemene doelbepaling van de ARIE is dat bedrijven moeten kunnen aantonen dat zij de risico's van zware ongevallen binnen hun bedrijf kennen en beheersen.

Daarnaast bevat de ARIE een aantal meer operationele doelbepalingen. Het gaat dan om het voeren van een preventiebeleid op schrift, het hebben van een veiligheidsbeheerssysteem, het

gebruik maken van scenario's, het hebben van een bedrijfsnoodplan, het gebruik maken van deskundige ondersteuning, en het informeren van de buurbedrijven over de risico's.

Voor de meeste van deze voorschriften is een uitwerking met nader gedetailleerde eisen in de Arboregeling opgenomen, die het karakter van een middelvoorschrift hebben.

Zo is de verplichting tot het voeren van een veiligheidsbeheerssysteem uitgewerkt in artikel 2.0 en bijlage 1 van de Arbeidsomstandighedenregeling, die de elementen² die aan de orde moeten komen in het veiligheidsbeheerssysteem beschrijven. Nagenoeg al deze elementen worden in de bijlage bij artikel 2.0 op nog verdergaand detailniveau ingevuld. Overigens sluiten de verplichtingen naadloos aan bij de verplichtingen uit het BRZO 1999 (waardoor voor bedrijven die zowel onder de ARIE als onder het BRZO vallen vrijwel geen extra belasting geldt).

De ARIE na de evaluatie

De ernst van de risico's en de maatschappelijke impact van zware ongevallen rechtvaardigt naar mijn mening de extra inspanning die van bedrijven wordt gevraagd om aan te tonen dat zij de risico's kennen en beheersen. Bovendien is de hoofdboodschap uit de evaluatie dat de ARIE- regeling en de instrumenten uit de ARIE merendeels positief beoordeeld worden, door inspecteurs maar ook en vooral door de bedrijven die er mee werken. Ook blijkt dat de risicobeheersing in de bedrijven duidelijk is toegenomen.

Er zijn geen aanwijzingen naar voren gekomen die erop wijzen dat er noodzaak of behoefte is de huidige ARIE- bedrijven onder het (verzwaarde) BRZO- regime te brengen. De positieve geluiden over de regeling en de instrumenten leiden mij tot de overtuiging dat we in ieder geval het goede van de ARIE moeten behouden. Wel is wat mij betreft de vraag aan de orde of het nodig of wenselijk is de voorschriften van de ARIE zo gedetailleerd in de regelgeving voor te schrijven; of dat de veiligheid evenzeer of wellicht beter geborgd zou zijn door meer ruimte te introduceren voor maatwerk bij invulling van de verplichtingen. Ik overweeg derhalve voor de toekomst van de ARIE de volgende 2 opties (of een variant daartussen):

1) Het behouden van de ARIE- voorschriften in Arbobesluit en Arboregeling. Daarbij zou er wat mij betreft overigens wel ruimte zijn voor aanpassingen op de punten die verderop onder het kopje "Specifieke onderdelen" staan beschreven.

2) Het schrappen van de gedetailleerde middelvoorschriften van de ARIE, met uitzondering van de meldingsplicht bij de Arbeidsinspectie, die nodig is om een goed toezicht mogelijk te

² (De elementen zijn: onderdelen van het managementsysteem; organisatie en personeel; identificatie van gevaren; toezicht op de uitvoering; wijze waarop wordt gehandeld bij wijzigingen; planning voor noodsituaties; toezicht op de prestaties; audits en beoordeling.)

blijven maken. De algemene doelbepaling zou in ieder geval behouden moeten blijven; evenals die operationele doelbepalingen waarvoor geldt dat ze nodig zijn om goede invulling van de algemene doelbepaling te garanderen. Ik denk hierbij in het bijzonder aan de verplichtingen met betrekking tot het veiligheidsbeheersysteem en de scenario's. Deze variant kan wat mij betreft alleen plaatsvinden indien de sociale partners aangeven dat zij de extra verantwoordelijkheid die dit met zich meebrengt ten volle waar kunnen maken. Zij zouden hiertoe bijvoorbeeld een Arbocatalogus kunnen opstellen. Dit geeft sectoren ruimte voor maatwerk; uit de evaluatie blijkt dat bepaalde sectoren hier behoefte aan hebben. Het duidelijkst komt dit naar voren bij de vervoersgebonden inrichtingen (zie ook onder kopje "Specifieke onderdelen").

Implementatie naar de werkvloer

Uit de evaluatie blijkt dat er een aantal factoren is die implementatie van de ARIE naar de werkvloer kunnen belemmeren. Een aandachtspunt is bijvoorbeeld het ontbreken van inhoudelijke kennis over de ARIE- verplichtingen, zowel bij bedrijven zelf, als bij externe adviseurs. Ook zouden bedrijven behoefte hebben aan ondersteuning bij toepassen van het vrij ingewikkelde aanwijssysteem (zie ook verderop onder " Specifieke onderdelen").

Ik zou graag van u vernemen hoe volgens u de ARIE- instrumenten in alle ARIE- plichtige bedrijven optimaal kunnen functioneren zodat het beoogde effect, bijdragen aan het beheersen van de risico's op zware ongevallen, maximaal is. Wat zouden de sociale partners eraan kunnen doen om dat te bereiken? U zou hierbij kunnen ingaan op de rol van branche-organisaties, en op de mogelijkheid Arbocatalogi op te stellen.

De noodzaak tot voldoende aandacht voor implementatie en tot actieve inzet van de sociale partners hierbij geldt zoals gezegd eens te meer wanneer er gekozen wordt voor het aanpassen van de ARIE- regeling langs de lijn van optie 2.

Specifieke onderdelen

Vervoersgebonden inrichtingen

Vervoersgebonden inrichtingen hebben een bedrijfsproces waarbij zij gedurende korte tijd en in afwachting van aansluitend vervoer naar een bekende ontvanger, gevaarlijke stoffen die in hun primaire verpakking blijven, opslaan. Indien zij een vergunning (moeten) hebben voor opslag van stoffen op basis van de Wet Milieubeheer kunnen zij afzien van een berekening onder het aanwijssysteem (zie volgend kopje), in welk geval de ARIE- verplichtingen van toepassing zijn. Indien zij door het toch uitvoeren van de bedoelde berekening kunnen aantonen dat zij niet aangewezen zijn, gelden de ARIE- verplichtingen niet. Uit de evaluatie blijkt dat vervoersgebonden inrichtingen de aanvullende voorschriften, met name het veiligheidsbeheersysteem uit de ARIE op de huidige wijze niet goed vinden aansluiten bij

hun bedrijfsproces en niet overeen vinden komen met de daadwerkelijk in de inrichting aanwezige risico's. Veel vervoersgebonden inrichtingen hanteren op ieder moment hoeveelheden stoffen die veel lager zijn dan die op basis waarvan zij een vergunning hebben.

Ik heb begrip voor deze zienswijze. Onder de hierboven beschreven optie 2 is het (ook) voor vervoersgebonden inrichtingen mogelijk een maatwerkapproach te ontwikkelen waarmee dit bezwaar kan worden weggelaten. Optie 1 biedt wat dit betreft minder mogelijkheden, maar ik ben bereid onder optie 1 te bestuderen of voor vervoersgebonden inrichtingen bepaalde voorschriften uitgezonderd of minder gedetailleerd voorgeschreven kunnen worden. Graag zou ik zien dat u in uw advies ingaat op de speciale verplichtingen voor vervoersgebonden inrichtingen.

Mogelijk kunt u daarbij ook notie nemen van het in juni 2008 verschenen rapport van de Commissie Noordzij "Weg belemmeringen" waarin onduidelijkheid over toepasselijkheid van de ARIE- regeling als een van de 40 knelpunten in de sector verkeer- en vervoer wordt benoemd. Om dit knelpunt te verhelderen zal in januari 2009 een door het Ministerie van V&W te organiseren sessie worden belegd, waarvoor de betreffende brancheorganisaties en vakbonden zullen worden benaderd. U kunt overwegen deze sessie ook als input te gebruiken voor uw advisering.

Het aanwijssysteem

Het bepalen of een bedrijf aan de ARIE- regeling moet voldoen is enigszins complex. Er is een aanwijssysteem van toepassing, gebaseerd op het overschrijden van grenswaarden voor de hoeveelheid brandbare, explosieve en toxische stoffen³. Uit een studie van het RIVM blijkt dat het aanwijssysteem voor toxische en brandbare stoffen mogelijk iets vereenvoudigd kan worden. Indien het mogelijk blijkt overweeg ik een dergelijke aanpassing door te voeren, waardoor ook een (klein) aantal bedrijven waarvoor de ARIE nu een relatief zware verplichting oplegt ten opzichte van het daadwerkelijke risico, niet langer ARIE- plichtig zou zijn.

Daarnaast is er nog een belangrijk aandachtspunt. In de huidige ARIE- regeling staat een globale beschrijving voor de grenswaarden opgenomen (artikel 2.4 Arbobesluit). Beleidsregel 2.2 geeft op dit moment nog aan welke hoeveelheden van een specifieke stof overeenkomen met deze globale grenswaarden. Zoals u weet heb ik het voornemen de beleidsregels te schrappen. Ik ga er daarbij van uit dat de onderliggende kennis beschikbaar moet blijven. Het is dan aan bedrijven zelf om de specifieke grenswaarden van de stoffen die zij gebruiken aan te geven/ af te leiden. Ik verneem graag uw visie hierop.

³ Bedrijven dienen afhankelijk van de soort stof, de bewerking van de stof en de locatie van de bewerkingsstap correctiefactoren te berekenen. Met deze correctiefactoren en de actuele aanwezige hoeveelheden gevaarlijke stoffen wordt berekend of de grenswaarde overschreden wordt.

Samenvattend: de adviesvraag

Gezien bovenstaande overwegingen verzoek ik u mij te adviseren op de volgende punten:

- Hoe moeten volgens u de verantwoordelijkheden bij het garanderen van de veiligheid in bedrijven die werken met grote hoeveelheden gevaarlijke stoffen worden verdeeld, uitgaande van de ernstige risico's, en de eigen verantwoordelijkheid van werkgevers en werknemers zoals het uitgangspunt is van de nieuwe Arbowet van 1 januari 2007?
- Wat is in dit licht, en gegeven de overwegingen en opties die ik geschetst heb, uw advies m.b.t. de wettelijke regeling van de ARIE, de operationele doelbepalingen, de middelbepalingen en de beleidsregel?
- Hoe kunnen volgens u de ARIE- instrumenten in alle ARIE- plichtige bedrijven optimaal functioneren zodat het beoogde effect, bijdragen aan het beheersen van de risico's op zware ongevallen, maximaal is? Wat zouden de sociale partners eraan kunnen doen om dat te bereiken?

Ik stel het op prijs uw advies in mei 2009 te ontvangen.

Hoogachtend,
de Minister van Sociale Zaken
en Werkgelegenheid,

(J.P.H. Donner)

Bijlage(n):
Rapport "Evaluatie Aanvullende Risico Inventarisatie & Evaluatie (ARIE- regeling)"

Samenstelling Commissie Arbeidsomstandigheden (Arbo)

Leden

Plaatsvervangende leden

Onafhankelijke leden

prof.mr. F.B.J. Grapperhaus (wnd. voorzitter)

G. van der Laan M.D.

ir. W.K. Raes

Ondernemersleden

drs. A.W. Hokken (LTO Nederland)

G.O.H. Meijer (RCO)

mr. W.M.J.M. van Mierlo (MKB-Nederland)

P.A. Schoormans (VNO-NCW)

J.A. van de Werken (MKB-Nederland)

Vacature (RCO)

Vacature (VNO-NCW)

Werknemersleden

mw. S. Baljeu-Veenstra (CNV)

mw. mr. C.C. de Boer (MHP)

drs. W. van Veelen (FNV)

mw. mr. M. Wildekamp (CNV)

Vacature (FNV)

Vacature (FNV)

mr. E.E.F.H.M. van Sark

mr. H. van Steenberg

mw. H. Konijnenburg

mw. J.F.J. Waage

Adviserende leden uit de kring van overheidswerkgevers

mw. N. Piekaar (VSO)

Ministeriële vertegenwoordigers

mr. R.D. Blinker (BZK)

L. Klokkenburg (EZ)

Mw. drs. S.C.M. Bleuland van Oordt-Dröge (SZW)

E.G. ten Oever (Jus)

ir. C.R.M. Oudshoorn (V&W)

W. Pietersma

J.H. van de Ruit (Def)

mw. dr. J.W. Tas (VWS)

ir. P. van Veen (VROM)

mw. drs. A.C.C.M. van Zoelen (SZW)
Vacature (OCW)

Secretariaat

mr. J.J.A.M. Brokamp
mw. mr. B.P.F.D. Hendriks

Publicatieoverzicht

Algemeen

De belangrijkste adviezen en rapporten van de SER komen in boekvorm uit. Een jaarabonnement op deze publicaties kost € 90,50. Losse exemplaren kosten € 7,50, tenzij anders aangegeven.

Van de meeste adviezen wordt een aparte samenvatting gemaakt. Deze samenvattingen kunt u raadplegen op onze website. Sommige samenvattingen zijn ook beschikbaar in boekvorm. In het publicatieoverzicht is dat aangegeven met een N (Nederlands), E (Engels), D (Duits), F (Frans) en S (Spaans). De bibliografische gegevens vindt u op onze website. De samenvattingen in boekvorm zijn gratis. Het SERmagazine, met nieuws en opinies over de SER, de Stichting van de Arbeid en de overlegeconomie, verschijnt maandelijks. Een jaarabonnement is gratis. Een overzicht van alle SER-uitgaven vindt u op onze website (www.ser.nl).

Adviezen

Samenvatting

ARIE-regeling

2010, 24 pp., ISBN 978-94-6134-002-3, bestelnr: 10/02

Advies Overheid én Markt: het resultaat telt! Voorbereiding bepalend voor succes

2010, 234 pp., ISBN 978-94-6134-001-6, bestelnr: 10/01

Aanpak inhaleerbare allergene stoffen op de werkplek

2009, 72 pp., ISBN 90-6587-991-9, bestelnr. 09/06

Consumentenrechten in de interne markt

2009, 120 pp., ISBN 90-6587-990-0, bestelnr. 09/05

Europa 2020: de nieuwe Lissabon-strategie

2009, 178 pp., ISBN 90-6587-989-7, bestelnr. 09/04

E

Diversiteit in het personeelsbestand

2009, 94 pp., ISBN 90-6587-988-9, bestelnr. 09/03

Een kwestie van gezond verstand

2009, 184 pp., ISBN 90-6587-986-2, bestelnr. 09/02

Veilig omgaan met nanodeeltjes op de werkplek

2009, 156 pp., ISBN 90-6587-984-6, bestelnr. 09/01

Duurzame globalisering: een wereld te winnen

2008, 334 pp., ISBN 90-6587-973-0, bestelnr. 08/06

Waarden van de Landbouw

2008, 106 pp., ISBN 90-6587-971-4, bestelnr. 08/05

Zuinig op de Randstad

2008, 82 pp., ISBN 90-6587-969-2, bestelnr. 08/04

Langdurige zorg verzekerd: toekomst van de AWBZ

2008, 288 pp., ISBN 90-6587-970-6, bestelnr. 08/03

Naar een kansrijk en duurzaam energiebeleid

2008, 106 pp., ISBN 90-6587-968-4, bestelnr. 08/02

Evenwichtig Ondernemingsbestuur

2008, 100 pp., ISBN 90-6587-966-8, bestelnr. 08/01

Evenwichtig Ondernemingsbestuur: bijlage met consultatie en onderzoeksrapportages

2008, 215 pp., ISBN 90-6587-967-6, bestelnr. 08/01A

Benoemingsrecht Sociaal-Economische Raad 1 april 2008 - 1 april 2010

2007, 28 pp., ISBN 90-6587-965-X, bestelnr. 07/07

Meedoen zonder beperkingen

2007, 212 pp., ISBN 90-6587-958-7, bestelnr. 07/06

Groenboek Herziening consumentenacquis

2007, 54 pp., ISBN 90-6587-957-9, bestelnr. 07/05

Lissabon in de wijk: het grotestedenbeleid in een nieuwe fase

2007, 58 pp., ISBN 90-6587-953-6, bestelnr. 07/04

Eenvoudige procedure voor eenvoudige civiele zaken

2007, 86 pp., ISBN 90-6587-951-x, bestelnr. 07/03

Arbeidsmigratiebeleid

2007, 212 pp., ISBN 90-6587-948-x, bestelnr. 07/02

Niet de afkomst maar de toekomst

2007, 122 pp., ISBN 90-6587-947-1, bestelnr. 07/01

Naar een kansrijk en duurzaam energiebeleid

2006, 120 pp., ISBN 90-6587-943-9, bestelnr. 06/10

Mobiliteitsmanagement

2006, 44 pp., ISBN 90-6587-942-0, bestelnr. 06/09

Welvaartsgroei door en voor iedereen

2006, 150 pp., ISBN 90-6587-937-4, bestelnr. 06/08

Welvaartsgroei door en voor iedereen: Themadocument Sociale innovatie

2006, 66 pp., ISBN 90-6587-938-2, bestelnr. 06/08 I

Welvaartsgroei door en voor iedereen: Themadocument Arbeidsverhoudingen

2006, 90 pp., ISBN 90-6587-939-0, bestelnr. 06/08 II

Welvaartsgroei door en voor iedereen: Themadocument Arbeidsmarkt perspectieven

laaggeschoolden en ontwikkeling kwalificatiestructuur beroepsbevolking

2006, 58 pp., ISBN 90-6587-940-4, bestelnr. 06/08 III

Personenkring werknemersverzekeringen

2006, 154 pp., ISBN 90-6587-926-9, bestelnr. 06/07

E

Rapporten

Nieuwe EU-voorstellen Reguleren en toezicht financiële sector
2010, 64 pp., ISBN 978-94-6134-006-1

CSED-rapport: Met Europa meer groei
2004, 210 pp., ISBN 90-6587-880-7

N, E, F

Samenvattingen (gratis; in boekvorm)

CSED-rapport: Met Europa meer groei
2004, 46 pp., ISBN 90-6587-879-3

Vertaalde samenvattingen (gratis; in boekvorm)

Increasing prosperity by and for everyone
2006, 38 pp., ISBN 90-6587-955-2, orderno. 06/08e

Accroissement de la prospérité par et pour chacun
2006, 40 pp., ISBN 90-6587-952-8, numéro de commande 06/08f

Crecimiento del bienestar por y para todo el mundo
2006, 40 pp., ISBN 90-6587-954-4, número 06/08s

Gemeinsam Wohlstandswachstum für alle schaffen
2006, 40 pp., ISBN 90-6587-956-0, Bestellnummer 06/08d

Co-financing of the Common Agricultural Policy
2006, 32 pp., ISBN 90-6587-927-7, orderno. 06/05e

Overige publicaties

Industrial relations and the adaptability of the Dutch economy
2007, 88 pp., ISBN 90-6587-961-7

Verklaring 50 jaar Verdrag van Rome
2007, 10 pp., vertalingen in Engels, Duits, Frans en Spaans

Alle uitgaven zijn te bestellen:

- telefonisch bij de afdeling Verkoop (070 3499 505);
- via de website (www.ser.nl);
- door overmaking van de vermelde prijs op gironummer 333281 ten name van de SER te Den Haag, onder vermelding van het bestelnummer en de titel.

Colofon

Uitgave

Sociaal-Economische Raad
Bezuidenhoutseweg 60
Postbus 90405
2509 LK Den Haag

T 070 3499 499

E communicatie@ser.nl

www.ser.nl

Teksten

Commissie Arbeidsomstandigheden (Arbo)

Fotografie

omslag: *Marco Okhuizen/HH*

Vormgeving en druk

2D3D, Den Haag (basisontwerp); Huisdrukkerij SER

© 2010, Sociaal-Economische Raad

Alle rechten voorbehouden

Overname van teksten is toegestaan onder bronvermelding.

ISBN 978-94-6134-002-3

SOCIAAL-ECONOMISCHE RAAD

Bezuidenhoutseweg 60

Postbus 90405

2509 LK Den Haag

T 070 3499 499

E communicatie@ser.nl

www.ser.nl

© 2010, Sociaal-Economische Raad

ISBN 978-94-6134-002-3